

De opzet van de inventarisatie is dat deze systematisch plaatsvindt. Limburg is onderverdeeld in een aantal uurhokken (5 bij 5 km) en de bedoeling is dat elk uurhok één of meerdere vaste inventarisors gaat krijgen. Voor Midden-Limburg is dit al goed gelukt, terwijl Zuid-Limburg en in sterkere mate Noord-Limburg nog grote open plekken vertonen. De herpetologische studiegroep is er natuurlijk ook voor geïnteresseerden in de inheemse herpetofauna, die om welke reden dan ook niet meteen een uurhok willen inventariseren (ook losse waarnemingen zijn van harte welkom). De herpetologische studiegroep probeert door het regelmatig houden van bijeenkomsten, lezingen, excursies, het verschaffen van

literatuur, onderzoeken, het uitgeven van verslagen e.d. de kennis van, en de interesse voor de inheemse amfibieën en reptielen te bevorderen. Voor elk wat wils dus. Geïnteresseerden kunnen schriftelijk of telefonisch een berichtje doorgeven aan de secretaris: A.J.J. Broen, Marijkestraat 6, 6067 GW Linne tel. 04746-4029. Zij zullen dan een uitnodiging en de notulen voor de volgende bijeenkomst ontvangen.

De eerstvolgende bijeenkomst van de Herpetologische Studiegroep zal gehouden worden op vrijdag 5 september 1980, in de Oranjerie te Roermond, aanvang 20.00 uur.

DE ZWARTE OOIEVAAR (*CICONIA NIGRA* L.) IN NEDERLAND

door

W. VERGOOSSEN

Brugweg 20 6102 TK Echt

INLEIDING EN METHODE

Tijdens de stootvogeltrektellingen, die de Vogelwerkgroep Echt e.o. in het najaar van 1978 deed, werd op 1 oktober op het landgoed De Hamert (Arcen) een juveniele Zwarte ooievaar trekkend gezien. Groot was de verbazing toen bij thuiskomst bleek, dat ook de telgroep op de Haeselaar (Echt) een trekkende Zwarte ooievaar had waargenomen. Naast deze waarneming werd in dat jaar ook een december-melding uit Pey-Echt bekend. Dit was voor ondergetekende reden te over om zich te gaan verdiepen in het voorkomen van deze soort in Nederland, temeer daar er hier te lande nauwelijks iets over gepubliceerd is.

Uit avifauna's (Nederland, Limburg, Noord-Brabant, Midden-Nederland, Friesland, Grote Ri-

vieren, Texel), de waarnemingsrubrieken van enkele tijdschriften (Limosa, Het Vogeljaar), aangevuld met de gegevens uit het archief van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap Limburg, werden 223 waarnemingen verzameld. Deze hebben zowel betrekking op de vorige eeuw als op de huidige en wel tot en met 1978. Desondanks zijn beslist niet alle waarnemingen verwerkt. Het is mij bijvoorbeeld bekend, dat er zeer regelmatig Zwarte ooievaars op de Hamert (Arcen) werden en worden gezien. Toch is hiervan geen weerslag te vinden in tijdschriften of in het archief van de Vogelstudiegroep. Het moge dan ook duidelijk zijn, dat het navolgende overzicht niet volledig is. De bewerkingen en de daaruit volgende conclusies zijn gebaseerd op de voornoemde 223 waarnemingen.

ALGEMENE GEGEVENS

De broedgebieden

De Zwarte ooievaar is een echte cultuurvluchter, die vooral broedt in afgelegen gemengde- en loofbossen. Verstoring door menselijke activiteiten en de afname van uitgestrekte bosgebieden met geschikte fourageergelegenheid zijn de oorzaak geweest van een achteruitgang in het broedbestand.

Daarentegen is sinds 1940 een duidelijke uitbreiding naar het westen merkbaar (SCHRÖDER & BURMEISTER, 1974).

Over de schijnbare aanpassing merkt BAUER (1966) op: "..., und auch manche der mitteleuropäischen Neuansiedler der letzten Jahre erwiesen sich als erstaunlich unempfindlich". Dit wordt echter door SCHRÖDER & BURMEISTER (1974) op grond van langdurige onderzoekingen tegengesproken. Er lijkt eerder sprake van te zijn, dat uit twee slechte de minst slechte wordt gekozen.

Tot de huidige broedgebieden in Europa behoren Zuid-Portugal, Centraal-, Zuid- en West-Spanje (Iberische populatie ca. 150 paar), Polen (500-530 paar, 1974), West-Duitsland (8 paar, 1964), Oost-Duitsland (18 paar, 1963), Tsjecho-Slowakije (100 paar, 1960), Oostenrijk (5 paar, 1951), Hongarije (50-60 paar, 1941), Griekenland (minder dan 20 paar), Bulgarije (35 paar, 1964) en de Sovjet Unie (meer dan 760 paar, 1954). (SCHRÖDER & BURMEISTER, 1974; CRAMP e.a., 1977).

De trek en de overwinteringsgebieden

Van begin augustus tot midden-september, iets later dan de Witte ooievaar (*Ciconia ciconia*), trekken de Europese Zwarte ooievaars naar hun overwinteringsgebieden, die vooral in Oost-Afrika en in mindere mate in West-Afrika liggen.

Hierna zijn het de juvenielen die in kleine groepjes de spits afbijten. Later volgen, solitair of in paren, de adulten.

De voorjaars trek verloopt van eind maart tot eind april, terwijl er ook in mei nog sporadisch trek is. Het vermoeden bestaat, dat deze laatste vooral

niet-geslachtsrijpe vogels zijn. In de regel komt de Zwarte ooievaar twee weken later in zijn broedgebied aan dan zijn neef de Witte.

De Zwarte ooievaar is minder smalfronttrekker dan de Witte ooievaar en schuwt ook de trek over grote watermassa's niet. Relatief vaker wordt de Middellandse Zee overvlogen, vooral bij Malta en in het Egeïsche gebied. Tot belangrijke concentraties komt het bij de Bosporus. Hier werden in 1971, 1973, 1975 resp. 7.224, 8.318 en 5.246 ex. gezien (Ost, 1975, 1978). De passage is eind september, begin oktober.... ruim een maand later dan de Witte ooievaar. Het kan hierbij tot opmerkelijke dagtotalen komen. Wij zagen eind september 1977 hier binnen drie dagen 2.491 ex. doortrekken.

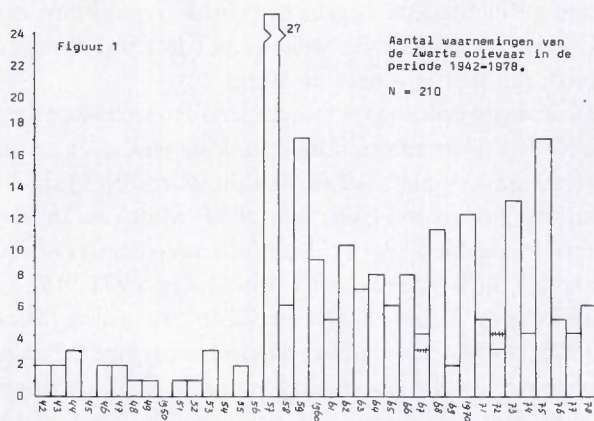
Uit de literatuur blijkt, dat de Zwarte ooievaar in kleine groepjes trekt en dan slechts zelden in gezelschap van de Witte ooievaar. Dit gaat zeker aan de Bosporus slechts ten dele op. In 1977 zagen we hier o.a. groepen van 150, 250, 800 en 900 ex. Daarnaast werd ook regelmatig waargenomen dat de Zwarte ooievaar in gemengde groepen met Witte ooievaars doorkwam (tijdens actieve trek). Ook werden gemengde groepen genoteerd van Zwarte ooievaar met Witte pelikaan (*Pelecanus onocrotalus*), Balkansperwer (*Accipiter brevipes*), Zwarte wouw (*Milvus migrans*) en met name Aasgier (*Neophron percnopterus*) en Schreeuwarend (*Aquila pomarina*).

HET VOORKOMEN IN NEDERLAND

Algemeen

De Avifauna van Nederland (CNA, 1970) noemt de Zwarte ooievaar een doortrekker in zeer klein aantal (1-100 ex.) in het zomerhalfjaar, waarvan het aantal waarnemingen na 1900 zodanig is toegenomen dat de soort als regelmatige gast beschouwd kan worden.

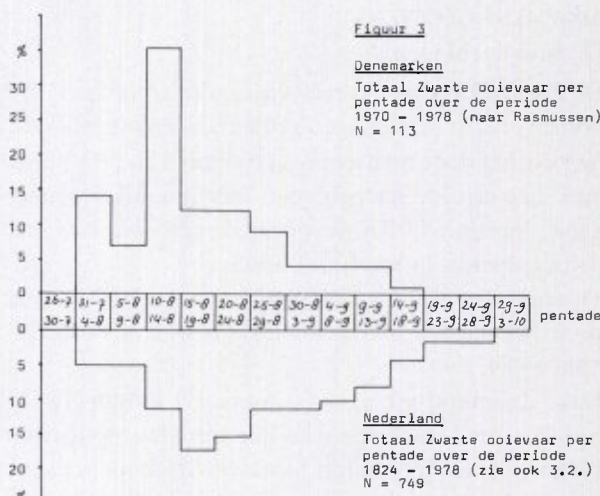
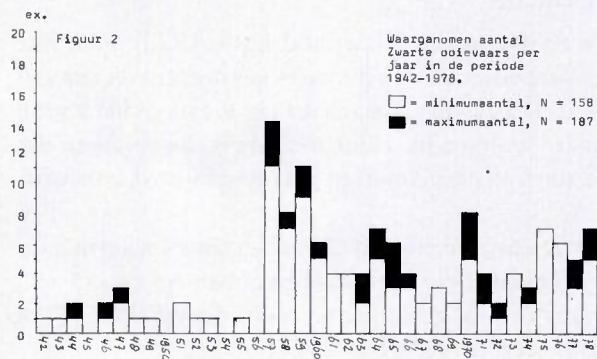
Uit de vorige eeuw zijn 20 vondsten en waarnemingen bekend, die betrekking hebben op ca. 35 ex., waarvan 3 ex. gevangen werden en maar liefst 17-18 geschoten (EYKMAN, 1941).

In figuur 1 is over de periode 1942-1978 het aantal waarnemingen en in grafiek 2 het minimum- en maximaal aantal waargenomen Zwarte ooievaars uitgezet. Dit laatste was noodzakelijk omdat eventuele dubbeltellingen vaak niet uit de gegevens af te leiden waren. De vermelde periode is gekozen omdat hierover min of meer aaneengesloten waarnemingen beschikbaar zijn.

Opvallend is, dat ondanks het toenemend aantal waarnemers de laatste jaren, het aantal waargenomen Zwarte ooievaars toch geen duidelijk stijgende tendens vertoont, hetgeen men toch zou verwachten. Het aantal waarnemingen is daarentegen wel stijgende.

In het verloop is te zien dat er enkele 'piekjaren' van waargenomen Zwarte ooievaars zijn. Daarnaast

lijkt er een cadans aanwezig in de aantallen. Om de resp. 2 en 3 jaar is er een kleine stijging merkbaar. Het is echter goed mogelijk, dat de zeer kleine aantallen dit beeld flatteren. Anderzijds zou het kunnen wijzen op een bepaald cyclisch verloop (bijv. klimatologisch, voedselaanbod). Onderzoek over grotere aantallen én een groter gebied zou dit beeld misschien kunnen verduidelijken.

De doortrek

In figuur 3 is de doortrek/aanwezigheid van Zwarte ooievaars in Denemarken (naar RASMUSSEN, 1979) en Nederland uitgewerkt.

Rasmussen heeft de totalen per pentade aangegeven, die vervolgens ter vergelijking in percentages heb omgezet. De grafiek voor Nederland wijkt hier in zoverre van af, dat ik het maximaal aantal (hetzij trekkend, hetzij pleisterend) verschillende Zwarte ooievaars per dag heb bepaald, deze per pentade heb verzameld en vervolgens uitgedrukt in percentages. Hierdoor is het mogelijk dat een exemplaar dat langere tijd pleisterend is waargenomen, in meerdere pentades is doorgeteld.

De najaarstrek in Nederland vindt plaats tussen be-

gin augustus en eind september, met de nadruk op de derde week van augustus. Het is goed te zien, dat de hoofdpassage iets later is dan in Denemarken, hetgeen waarschijnlijk te wijten is aan de verschillende geografische ligging.

Als laatste data in deze eeuw noemt de Avifauna van Nederland (CNA, 1970):

– 1 november 1953: 1 ex. in de NO-Polder (Limosa 26: 108),

– 1 november 1962: 1 ex. Uithuizermeeden (Vogeljaar 11: 107).

Hieraan kan ik inmiddels nog een zeer late waarneming toevoegen: 15 december 1978: Op deze datum werd mij verteld, dat er 's morgens langs de Vulensbeek te Pey-Echt door enkele boeren een 'Zwarte reiger' was gezien. Bij navraag bij de personen gaven ze onafhankelijk van elkaar een beschrijving die alleen op de Zwarte ooievaar van toepassing kon zijn. Toen ik hen de afbeeldingen in de Vogelgids met afgedekte namen liet zien, wezen ze allen de Zwarte ooievaar aan. De vogel was laag uit het noorden komen aanvliegen en had korte tijd boven de weiden gecirkeld.

Eén van de waarnemers stond hier pal onder. Hun aandacht was op de vogel gevallen omdat ze aanvankelijk dachten, dat het om een late 'kroenekraan' ging. De weersomstandigheden deze dag waren uitstekend.

In het voorjaar worden onregelmatig in de maanden mei en juni Zwarte ooievaars gezien. Als vroegste datum deze eeuw noemt de Avifauna van Nederland (CNA, 1970):

– 27 april 1929: 1 ex. te Stein in richting west vliegend (HENS, 1e aanv., pag. 27).

Ook hier kunnen enkele data worden toegevoegd:

– 23 april 1969: 1 ex. Stad a/h Haringvliet (Limosa 45: 62),

– 30 april 1972: 1 ex. Groesbeek (Limosa 47: 35).

Er zijn inmiddels 6 juliwaarnemingen bekend:

– 17 juli 1929: 1 ex. te Valkenburg in richting west

vliegend (HENS, 1e aanv., pag. 27) Hens noemt deze eigen waarneming onder voorbehoud,

– 20 juli 1951: 2 ex. Groot-Eiland, Hulst (Limosa 24:105),

– 30 juli 1968: 1 ex. Bloemendaal (Vogeljaar 16: 608),

– 31 juli 1968: 1 ex. Nijetrijne (Limosa 43:40),

– 7 juli 1970: 1 ex. Knardijk (Limosa 45: 62),

– 14 juli 1971: 1 ex. Klarenbeek (Vogeljaar 19: 620).

De laatste juliwaarnemingen heeft tevens betrekking op een overzomerende Zwarte ooievaar: half mei-begin september 1965, 1 ex. in de Braakman (WZVL.), (Limosa 40: 17).

Uit de waarnemingen van de periode 1824 tot en met 1978 is een minimum- en een maximumaantal Zwarte ooievaars af te leiden. Dit bedraagt resp. 158 en 187 ex. Bij een klein deel van deze waarnemingen is de leeftijd opgegeven. De verdeling is als volgt:

Aantal Totaal	Adult		Juveniel		Leeftijd onbekend	
	N	%	N	%	N	%
Minimum 158 ex.	9	5.7.	36	22.8	113	71.5
Maximum 187 ex.	9	4.8.	36	19.3	142	75.9

Uit het voorgaande blijkt dat de verhouding adult: juveniel ongeveer 1:4 is. Mogelijk is deze verhouding niet geheel juist. Waarnemers zijn misschien eerder geneigd om iets 'bijzonders', in dit geval dus het jeugdkleed, door te geven, waardoor het werkelijke aantal adulten onderschat wordt.

Het grootste aantal Zwarte ooievaars dat in Nederland tezamen gezien is bedraagt 7 ex.: 2 augustus 1975 te Paterswolde en 3 augustus 1975 te Hoorn, Terschelling (Vogeljaar 23: 292). In de meeste gevallen gaat het echter om solitair of paren.

Grotere groepjes bestaan vaak geheel uit juvenielen,

hetgeen in overeenstemming is met SCHRÖDER & BURMEISTER (zie ook 2.2.).

Uit de verzamelde gegevens blijkt duidelijk dat de Zwarte ooievaars in het najaar (augustus) soms geruime tijd in Nederland verblijven. De tijdsduur hierbij kan variëren van enkele dagen tot zelfs langer dan een maand. In deze periode zwerven de vogels vaak over grote afstanden door het land. Deze kunnen zelfs oplopen tot ruim 700 km in vogelvlucht. Het is eerder regel dan uitzondering, dat de vogels ergens in het noorden van het land opduiken, korte tijd later in het zuiden worden gezien, vervolgens weer naar het noorden trekken en hierna via het zuiden het land verlaten. Vermoedelijk hebben we hier te maken met dispersiebewegingen van juvenielen. Een Zwarte ooievaar die op 7 juni 1968 in het noordoosten van Bohemen (Tsjecho-Slowakije) werd geringd, verbleef van 13 augustus tot 15 september 1968 in Middenmeer (N.H.). Hiertoe werd een afstand van ca. 800 km afgelegd in noordwestelijke richting!

HET VOORKOMEN IN LIMBURG

HENS (1965) noemt in zijn Avifauna van Limburg de Zwarte ooievaar een onregelmatige en zeldzame gast, waarvan 3 vondsten en ca. 9 waarnemingen bekend zijn. Inmiddels kunnen hier weer een aantal waarnemingen aan toegevoegd worden. In het onderstaande overzicht zijn alle bekende Limburgse waarnemingen vermeld:

- tussen 1890 en 1895: 1 ex. geschoten te Weert (HENS, 1926),
- 26 mei 1923: 1 ex. overvliegend te Helden-Panningen (idem),
- 27 april 1929: 1 ex. te Stein (idem),
- 17 juli 1929: 1 ex. overvliegend van O naar W te Valkenburg (idem),
- 22 mei 1946: 1 ex. overvliegend van N naar Z te Valkenburg (HENS, 1965),
- 15 aug. 1957: 1 juv. geschoten te Hunsel (HENS, 1965),

– aug. 1959: 1 juv. met beschadigde vleugel bemachtigd te Ittervoort. Deze werd op 25 maart 1960 aangetroffen in het dierenparkje 'Heiderust' te Horn (HENS, 1965),

– 15 aug. 1961: 2 ex. in de Peel tussen Ospel en Nederweert. Drie uur later werden 2 ex. overvliegend te Merkelbeek gezien. De vogels kwamen uit N-richting, cirkelden en verdwenen weer in N-richting. Dezelfde? (HENS, 1965),

– sept. 1961: 1 ex. pleisterend te Buchten (HENS, 1965),

– 16-30 aug. 1964: 2 juv. in de Ospelse Peel (Limosa 39: 44),

– 6 aug. 1966: 1 ex. te Ottersum (Limosa 42: 41),

– 20 aug. 1970: 1 ex. overvliegend naar W in het Meerssenerbroek te Meerssen (archief VSG Limburg),

– 15 aug. 1974: 1 ad. pleisterend in De Banen, Nederweert (archief VSG Limburg),

– juli/aug. 1976: 3 ex. overvliegend in ZW-richting bij het grindgat Eijsden (archief VSG Limburg),

– 8 aug. 1977: 1 ex. laag overvliegend in ZO-richting in de Onderste Breulen-Meerssen (archief VSG Limburg),

– 1 okt. 1978: 1 juv. overvliegend in Z-richting op De Hamert (Arcen), die later werd gezien op de Haeselaar (Echt) in ZW.-richting,

– 15 dec. 1978: 1 ex. overvliegend in ZW.-richting te Pey.

Uit het voorgaande blijkt duidelijk dat de Zwarte ooievaar ook in Limburg vooral in augustus wordt gezien en wel met name in de derde week. Daarnaast valt op dat ruim één derde van de waarnemingen uit de periode vanaf 1970 stamt. Dit zal zeker verband hebben met het toenemend aantal vogelaars. Deze verhouding gaat overigens ook op voor heel Nederland: 69 waarnemingen (= 31 %) zijn uit de periode 1970-1978.

Dankwoord

Rest mij alleen nog een woord van dank aan Eduard Osieck voor de verstrekte gegevens uit het archief van de N.O.U. en Wim Ganzevles voor de gegevens uit het archief van de Vogelstudiegroep van het Natuurhistorisch Genootschap Limburg.

Literatuur

BAUER, K.M. & URS N. Glutz von Blotzheim (1966): Handbuch der Vögel Mitteleuropas, band 1, Gaviiformes - Phoenicopteriformes, pp. 415-427; Akademische Verlagsgesellschaft - Frankfurt am Main,

CNA (1970): Avifauna van Nederland; tweede, bijgewerkte en herziene druk; E.J. Brill - Leiden,

CRAMP, S. e.a. (1977): Handboek of the Birds of Europe, the Middle East and North Africa, volume 1, Ostrich-Ducks, pp. 323-328; Oxford University Press - Oxford London New York,

EYKMAN e.a. (1941): De Nederlandsche Vogels, deel 2, pag. 498-500 en 1080,

HENS, P.A. (1926): Avifauna der Nederlandsche provincie Limburg, benedens 1e aanvulling; Uitgevers Drukkerij v/h Cl. Goffin Maastricht,

HENS, P.A. (1965): Avifauna der Nederlandse provincie Limburg, tweede herziene druk; publicatie Natuurhistorisch Genootschap Limburg, reeks XV; C.V. Drukkerij v/h Cl. Goffin - Maastricht,

ORNITHOLOGICAL SOCIETY OF TURKEY (1975): Bird report 1970-1973; Unwin Brothers Limited - Woking and London,

ORNITHOLOGICAL SOCIETY OF TURKEY (1978): Bird report 1974-1975; Unwin Brothers Limited - Woking and London,

RASMUSSEN, E.V. (1979): The occurrence of the Black Stork *Ciconia nigra* in Denmark, 1970-1978, Dansk orn. Foren. Tidsskr. 73: 265-270,

SCHRÖDER, P. & G. BURMEISTER (1974): Der Schwarzstorch, Die Neue Brehm-Bücherei no. 468; A. Ziemsen Verlag - Wittenberg Lutherstadt.

Summary

In Europe The Black Stork (*Ciconia nigra* L.) is a summer visitor. Due to human activities and the disappearance of large forests breeding numbers of the Black Stork have declined steadily during this century. The Black Stork spends the winter-months in East- and West-Africa.

In the Netherlands the Black Stork is a very rare, though regular summer visitor, which is mostly seen on autumn passage (from the beginning of August up to the end of September). There are 2 November - and 1 December record. The Black Stork is seen irregularly in May, June and July. About 80% of the birds seen are juveniles. The vast majority of the observations relate to 1 or 2 birds. From the Province of Limburg there are 17 observations and finds.

VOORLOPIGE MEDEDELING OVER HET VOORKOMEN VAN EEN KLEINE MOSASAURIER MET ZIJDELINGS AFGEPLATTE TANDEN IN LIMBURGSE KRIJSTAFZETTINGEN

door

A.W.F. MEIJER

Natuurhistorisch Museum

Bosquetplein 6-7 6211 KJ Maastricht

Oude verzamelingen herbergen soms ongekende schatten. Zo bevindt zich in de kollekties van het Natuurhistorisch Museum een vrijwel compleet linker onderkaaksbeen (os dentale) van een kleine Mosasaurier, ingeschreven onder nummer NHMM 004104 en destijds gedetermineerd als *Plioplatecar-*

pus marshi Dollo, 1882. Nadere gegevens, zoals vindplaats en herkomst, ontbraken. Zo aan het uiterlijk van het stuk te oordelen, was het uit een oude verzameling afkomstig, wellicht nog uit de vorige eeuw stammend.

Nader onderzoek bracht aan het licht dat de deter-